

Instytucje międzynarodowe odgrywają kluczową rolę w rozwoju i funkcjonowaniu stosunków międzynarodowych. W NOSM ich badanie ma status subdyscypliny, którą określa się także mianem analizy instytucjonalnej i/lub instytucjonalnego podejścia. O takim wyodrębnieniu przesądza ściśle określony przedmiot badania objaśniany w pierwszym rzędzie przez teorię neoliberalnego instytucjonalizmu¹, a także przez realizm i konstruktywizm. O znaczeniu tej problematyki dowodzi wysoki naukowy status wydawanego od 1948 roku w USA czasopisma „International Organization” które specjalizuje się wyłącznie w badaniach instytucji międzynarodowych i swoimi publikacjami legitymizuje tę subdyscyplinę. W jego historii wyjątkową rolę odegrało okolicznościowe wydanie z 1998 roku(nr 4) z okazji 50-lecia². Zamieszczone w nim artykuły zachowują ponadczasową wartość poznawczą i wyznaczają teoretyczne standardy badań instytucji międzynarodowych do chwili obecnej.

Kierując się wymogami analizy instytucjonalnej w rozdziale zostaną przedstawione następujące kwestie: pojmowanie i klasyfikacja instytucji międzynarodowych, teoretyczne objaśnienia instytucji międzynarodowych, funkcje instytucji międzynarodowych.

1. Pojęcie i klasyfikacja instytucji międzynarodowych.

Pojęcie instytucji występuje we wszystkich dyscyplinach nauk społecznych i jest w nich odmiennie pojmowane, ze względu na ich specyfice. W naukach prawnych, na przykład przez instytucję rozumie się zbiór norm prawnych regulujących daną dziedzinę życia społecznego. W nauce o polityce instytucjami są: konstytucja, biurokracja, partia i systemy partyjne, systemy wyborcze, władza centralna, władza lokalna³, a w socjologii zorganizowane grupy społeczne, role społeczne i/lub system ról społecznych. Pojęcie instytucji jest mocno zakorzenione w ekonomii, o czym świadczy istnienie subdyscyplina -ekonomia instytucjonalna w ramach której instytucje definiuje się następująco: „Instytucje to reguły postępowania ludzi w życiu społecznym nacechowanym zawsze niepewnością, reguły powstające w wyniku dążenia do uporządkowania ludzkich interakcji i zmniejszenia niepewności. Tworzą one strukturę ludzkiego postępowania kształtującą ekonomiczną, polityczną i społeczną organizację”⁴.

---

¹ R. Keohane, Twenty Years of Institutional Liberalism, *International Relations*, 2012, nr 2, s.125-138; E. Haliżak, R. Ożarowski, A Wróbel, Liberalizm i neoliberalizm w nauce o stosunkach międzynarodowych, Wyd. Rambler, Warszawa 2016.

² P. Katzenstein, R. Keohane, S. Krasner, Preface: International Organization at its Golden Anniversary, *International Organization*, 1998, nr 4, s. XV-XVII.

³ J. March, J. Olson, The New Institutionalism: Organizational Factor in Political Life, *American Political Science Review*, 1984, s. 734-749.

⁴ S. Rudolf (red) Nowa ekonomia instytucjonalna. Aspekty teoretyczne i praktyczne, WSEiA Kielce 2005, s. 29.

W NOSM instytucje międzynarodowe denotują zupełnie inne treści znaczeniowe w porównaniu do innych dyscyplin, w których kręgu zainteresowań badawczych są instytucje o wewnątrzpaństwowym charakterze. Ta odmienność wynika ze specyfiki przedmiotu badania, jakim jest „międzynarodowość” i jej strukturalnej cechy w postaci „anarchii międzynarodowej”. Ponieważ jest ona postrzegana negatywnie przez uczestników stosunków międzynarodowych w realizacji ich interesów to dlatego podejmują oni działania na rzecz jej przezwyciężenia. David Lake określił je wręcz „wychodzeniem ze stanu natury” charakteryzującej się chaosem⁵. Działania o których mowa, określamy mianem instytucjonalizacji rozumianej jako ilościowy proces tworzenia instytucji międzynarodowych w wymiarze globalnym i regionalnym i/lub w poszczególnych dziedzinach: bezpieczeństwo międzynarodowe, gospodarka światowa, kultura, ekologia, itp. Natomiast proces jakościowego rozwoju instytucji określa się mianem legalizacji /formalizacji/ ich struktur i funkcji.

Przypomnieć należy, że pojęcie instytucji wywodzi się z łacińskiego terminu „institutio”, który oznaczał utrwalony zwyczaj. Badacz brytyjski Chris Brown wskazuje, że jest ono wieloznaczne ponieważ z jednej strony oznacza utrwalony w czasie wzorzec zachowań a z drugiej jest synonimem organizacji.⁶

W NOSM do lat 70 – tych ubiegłego wieku pod pojęciem instytucji międzynarodowych rozumiano wyłącznie organizacje międzynarodowe. Wtedy nastąpiło przewartościowanie w badaniach odnośnie do tego problemu, które polegało na zakwestionowaniu legalizmu, tj. poglądu, że prawo i organizacje międzynarodowe mogą być efektywne w rozwiązywaniu problemów międzynarodowych niezależnie od politycznych uwarunkowań. Oran Young pionier badań nad reżimami międzynarodowymi, był pierwszym który odrzucił prawnie - międzynarodową koncepcję instytucji i zaproponował socjologiczne ujęcie. Według niego instytucja międzynarodowa to “relatywnie stały zestaw praktyk i reguł określających zachowanie danych grup lub aktorów w określonych sytuacjach”.⁷ Po nim proponowano różne definicje instytucji międzynarodowej ale największą akceptację zyskały te autorstwa trzech badaczy reprezentujących teorie głównego nurtu NOSM.

Pierwsza autorstwa R. Keohane, twórcy neoliberalnego instytucjonalizmu brzmi następująco: *instytucje międzynarodowe to stałe i wzajemne powiązanie grupy formalnych i nieformalnych reguł, które określają zachowania i role, ograniczają aktywność i kształtują oczekiwania uczestników stosunków międzynarodowych*⁸. John Mearshamer, czołowy reprezentant neorealizmu poddając krytyce założenia neoliberalizmu instytucjonalnego, przedstawił własną koncepcję instytucji międzynarodowej w następującym brzmieniu: *„instytucja międzynarodowa to zestaw reguł, które określają warunki w ramach których państwa wzajemnie współpracują i rywalizują”*⁹. Trzecia, nie mniej popularna definicja

⁵ D. Lake, *Escape from the State of Nature: Authority and Hierarchy in World Politics*, *International Security*, 2007, nr. 1, s. 47-79.

⁶ Ch. Brown, *The Promise and Record of International Institutions*, *International Relations*, 2019, nr. 2, s. 143

⁷ O. Young, *International Regimes. Toward a New Theory of International Institutions*, *World Politics*, 1986, nr. 1, s. 104-122

⁸ R. Keohane, *International Institutions: Two Approaches*, *International Studies Quarterly*, 1988, nr 4, s. 383.

⁹ J. Mearshamer, *The False promise of International Institutions*, *International Security*, 1994/1995, nr 3, s. 8.

autorstwa A. Wendta wywodzi się z teorii konstruktywizmu i mówi, że: *instytucje to określony zespół norm i zasad, które są zjawiskami ideacyjnymi*¹⁰.

Każda z powyższych definicji jest funkcją przyjmowanych przez każdego z tych teoretyków właściwych założeń badawczych-co sprawia, że w każdej z nich instytucjom przypisuje się odmienne treści znaczeniowe. Tak więc dla konstruktywistów najważniejszą instytucją są normy, w neoliberalnym instytucjonalizmie docenia się reżimy międzynarodowe i organizacje pozarządowe, natomiast dla realistów najważniejszą instytucją jest równowaga siły. Dlatego w literaturze przedmiotu spotyka się różne klasyfikacje instytucji. Tak na przykład Hedley Bull brytyjski badacz, teoretyk społeczności międzynarodowej wymienia następujące instytucje: równowaga siły, prawo międzynarodowe, dyplomację, system wielkich mocarstw, wojnę¹¹.

Biorąc pod uwagę tradycyjne i najnowsze teorie w badaniach instytucji międzynarodowych można wyróżnić następujące ich rodzaje:

- 1) Wojna
- 2) Dyplomacja
- 3) Równowaga siły
- 4) Biegunowość
- 5) Hegemonia
- 6) Suwerenność
- 7) Prawo międzynarodowe
- 8) Organizacje międzynarodowe
- 9) Międzynarodowe organizacje pozarządowe
- 10) Reżimy międzynarodowe
- 11) Normy międzynarodowe
- 12) Ład międzynarodowe
- 13) Globalne zarządzanie

Taka klasyfikacja ma rzecz jasna umowny charakter, ponieważ poszczególne instytucje dzielają do pewnego stopnia wspólne treści znaczeniowe, np. prawo międzynarodowe i reżimy międzynarodowe, organizacje międzynarodowe i normy międzynarodowe. Ponadto ma miejsce wysoki poziom korelacji między nimi. Na przykład równowaga siły jest gwarantowana przez umowę międzynarodową. Możemy wśród nich wyodrębnić te o ideowym (niematerialnym) charakterze: prawo, normy, reżimy oraz materialnym :wojna, organizacje międzynarodowe, dyplomacja, równowaga siły.

Wojna – to z pewnością najstarsza instytucja stosunków międzynarodowych, która wręcz ukonstytuowała tę sferę stosunków społecznych. Tę prawidłowość najpełniej zdefiniował francuski badacz Raymond Aron pisząc iż: „żołnierze podobnie jak dyplomaci są w swoich działaniach nie jakimiś dowolnymi uczestnikami, lecz reprezentantami wspólnot do

---

¹⁰ A. Wendt, Społeczna teoria stosunków międzynarodowych, Scholar, Warszawa 2008, s. 96.

¹¹ H. Bull, The Anarchical Society, Columbia University Press, New York 1977, s. 74.

których należą”¹². Teza Clauzewitza, że wojna jest szczególnym sposobem realizacji polityki przez państwa legitymizuje jej rolę jako instytucji międzynarodowej, aczkolwiek badacze akceptują pogląd mówiący, że we współczesnych stosunkach międzynarodowych rola wojny jako instytucji jest mocno ograniczona ze względu na istnienie broni masowej zagłady i co za tym idzie także geopolityki¹³ a o statusie i bezpieczeństwie państwa decyduje bardziej parametr dochodu narodowego aniżeli zbrojenia¹⁴. Należy jednak podkreślić, że narracje o wojnie, począwszy od dzieła Tukidydesa o „Wojnie Peloponeskiej”, liczne rozprawy o wojnach sprawiedliwych i niesprawiedliwych oraz propozycje zakazu wojen i ustanowienia pokoju składają się na dorobek myśli międzynarodowej, która konstytuuje dyscyplinę.

Dyplomacja jako instytucja od swych narodzin była alternatywną wojny i stosowania siły, stworzoną przez państwa za pomocą której zaczęły one regulować stosunki między sobą. Jej historia sięga czasów starożytnych, a jej rozwój polegał na tworzeniu nowych praktyk i procedur które były stopniowo kodyfikowane w postaci umów i konwencji międzynarodowych, które składają się na tradycję prawa dyplomatycznego¹⁵. Istota dyplomacji jako instytucji międzynarodowej przejawia się w pełnieniu przez nią funkcji specyficznych funkcji a/ w polityce zagranicznej państwa (dyplomacja unilateralna) b/na poziomie systemu międzynarodowego (dyplomacja wielostronna)¹⁶.

Równowaga siły to instytucja międzynarodowa o długiej historycznej tradycji układania i regulowania stosunków między państwami¹⁷. W teorii realizmu i wszystkich jego wersjach (realizm klasyczny, neorealizm, realizm ofensywny i defensywny, realizm neoklasyczny) przypisuje się jej kluczowe znaczenie w tym względzie. . Kenneth Waltz twierdził, że „zgodnie z teorią równowaga sił powstaje wtedy, gdy niektóre lub wszystkie dążą do jej ustanowienia i utrzymania lub też wtedy gdy niektóre lub wszystkie dążą do dominacji nad światem”¹⁸.

T.V. Paul wskazuje na znaczenie równowagi sił w polityce państwa pisząc, że: fundamentalnym celem równowagi sił jest przetrwanie i suwerenna niepodległość państwa w systemie międzynarodowym, dodatkowym celem jest niedopuszczenie jakiegokolwiek państwa do dominacji”¹⁹. Hans Morgenthau twórca realizmu klasycznego twierdził, że „równowaga sił i polityka zmierzająca do jej utrzymania jest nie tylko nieodłącznym, ale również niezbędnym stabilizatorem w społeczności złożonej z suwerennych państw”²⁰

Zgodnie z jego poglądem nieodłącznym elementem równowagi siły jako instytucji międzynarodowej jest równoważenie (ang. balancing), czyli podejmowanie działań na rzecz

¹² R. Aron, Pokój i wojna między narodami. Teoria, Warszawa 1995, s. 17.

¹³ J. Mueller, Retreat from Doomsday: The Obsolescence of Major War, Basic Books, New York 1989; M. Mandelbaum, Is Major War Obsolete? *Survival*, 1998, nr 4, s. 20-38.

¹⁴ L. Gelb, GDP now matters more than force, *Foreign Affairs*, 2010, 89, s. 35-44.

¹⁵ S. Nahlik, Narodziny nowożytnej dyplomacji, Ossolineum Kraków – Wrocław, 1972, R. Frelek, Dzieje dyplomacji, Wyd. Marszałek, Toruń 2012.

¹⁶ B. Surmacz, Nowe oblicza dyplomacji, Wyd. UMCS, Lublin 2013.

¹⁷ W. Wohlforth,

¹⁸ K. Waltz, Struktura teorii stosunków międzynarodowych, Scholar, Warszawa 2010, s. 123.

¹⁹ T.V. Paul, Soft Balancing in the Age of US Primacy, *International Security*, 2005, nr 1, s. 47.

²⁰ H. Morgenthau, Polityka między narodami. Walka o potęgę i pokój, Difin, Warszawa 2010, s.189.

utrzymania równowagi siły. W bogatej literaturze przedmiotu na ten temat wyróżnia się: równoważenie (ang. Internal balancing) i zewnętrzne (ang. external) państw, równoważenie za pomocą siły militarnej (ang. hard balancing) i miękkiej (ang. soft balancing), równoważenie instytucjonalne (ang. institutional balancing) i równoważenie kompleksowe (ang. hedging)²¹.

Biegunowość. To instytucja powiązana z równowagą sił, którą Hedley Bull określił mianem zarządzania stosunkami między wielkimi mocarstwami. Jaj konceptualizacją jest teoria biegunowości (ang. polarity theory) oparta na założeniu zgodnie z którym dystrybucja siły w stosunkach międzynarodowych determinuje zachowania uczestników²². Zdaniem B. Buzana teoria biegunowości opiera się na historycznych faktach mówiących, że system międzynarodowy był zawsze zdominowany przez małą liczbę wielkich mocarstw, dzięki posiadanym przez nie zasobom, ich aktywności oraz reprezentowanym ideom i tożsamościom²³. Morton Kaplan był pierwszym, który zaproponował typologię systemów międzynarodowych na podstawie kryterium liczby biegunów i charakteru relacji między nimi, wyróżniając między innymi luźny i sztywny sposób bipolarny²⁴.

W teorii realizmu wyróżnia się cztery funkcjonalne modele biegunowości w ramach których w różny sposób określa się rolę i liczbę mocarstw jako biegunów, relacji między nimi oraz funkcjonalności wobec systemu międzynarodowego. Debata na ten temat koncentruje się na problemie zmiany ilości biegunów²⁵ oraz na tym, który z modeli biegunowości jest bardziej efektywny z punktu widzenia zapewnienia stabilności systemu międzynarodowego.

- A) Model jednobiegunowy²⁶
- B) Model dwubiegunowy²⁷
- C) Model trójbiegunowy²⁸
- D) Model wielobiegunowy²⁹

²¹ T.V. Paul, J. Wirtz, M. Fortman, *Balance of Power: Theory and Practice in the 21 Century*, Stanford University Press, Stanford 2004; R. Little, *Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007; S. Medeiros, *Strategic Hedging and the future of Asia – Pacific Stability*; *Washington Quarterly*, 2005/2006, nr 1, s. 145-167.

²² J. Ray, D. Singer, *Measuring the Concentration of Power in the International System*, *Sociological Methods and Research*, 1973, nr 4, s. 403-437; E. Mansfield, *Concentration. Polarity and the Distribution of Power*, *International Studies Quarterly*, 1993, nr 1, s. 105-128; G. Modelski, *World Power Concentration. Typology. Data. Explanatory Framework*, General Learning Press, New York 1974.

²³ B. Buzan, *Polarity*, w: P. Williams, M. McDonalds (eds) *Security Studies. An Introduction*, Routledge, London 2018. S. 147-159.

²⁴ M. Kaplarz, *System and Process in International Politics*, John Wiley, New York 1957.

²⁵ J. Diccico, J. Levy, *Power Shift and Problem Shift. The Evolution of the Power Transition Research Program*, *Journal of Conflict Resolution*, 1999, nr 6, s. 675-704.

²⁶ W. Wohlforth, *The Stability of Unipolar World*, *International Security*, 1999, nr 1, s. 5-41; Ch. Layne, *The Unipolar Illusion Revisted. The Coming End of the United States Unipolar Moment*, *International Security*, 2006, nr 2, s. 7-41.

²⁷ K. Waltz, *The Stability of a Bipolar World*, *Daedalus*, 1964, nr 3, s. 881-909; Ch. Layne, *The US – Chinese Power Shift and the End of Pax Americana*, *International Affairs*, 2018, nr 1, s. 89-111.

²⁸ E. Haliżak, *Geoekonomiczny trilateralizm UE – USA – Chiny: logika konfliktu i współpracy*, w: E. Haliżak, *Geoekonomia* (red), Scholar, Warszawa 2012, s. 697-729.

²⁹ K. Deuch, D. Singer, *Multipolar Power Systems and International Stability*, *World Politics*, 1964, nr 3, s. 390-406; B. Posen, *Emerging Multipolarity: Why Should We Care?* *Current History*, November 2009, s. 347-352.

Każdy z tych modeli biegunowości jest specyficzną instytucją międzynarodową która kształtuje relacje między wielkimi mocarstwami ,determinuje zachowania pozostałych uczestników ,oraz wpływa na takie cechy „ międzynarodowości” jak anarchia, hierarchia, dystrybucja siły i równowaga sił³⁰.Debata o biegunowości jako instytucji ma także znaczenie w rozpoznaniu zmiany w stosunkach międzynarodowych.

Hegemonia jest wyjątkowo specyficzną instytucją międzynarodową dzielącą wspólne cechy z biegunowością i równowagą siły. Jej istota i funkcje zostały zdefiniowane w wywodzącej się z neorealizmu” teorii hegemonicznej stabilności”. Jej faktycznym twórcą był amerykański ekonomista Charles Kindleberger, który pisał na ten temat co następuje: „Międzynarodowy system ekonomiczny i monetarny potrzebuje przywództwa tj. państwa które świadomie lub nieświadomie ustala standardy zachowań dla innych państw i sprawia, że będą się do nich stosować. Oznacza to również gotowość ponoszenia kosztów funkcjonowania takiego systemu.”³¹ Neorealiści tacy jak Robert Gilpin odwołując się do Ch.Kindlebergera sformułowali teorię mówiącą iż stabilność systemu międzynarodowego wymaga hegemonu, tj przywództwa mocarstwa zdolnego do ustanawiania instytucji i norm międzynarodowych które posiada także wolę i możliwości ich egzekwowania³² Tak ujmowana hegemonia jest postrzegana jako pozytywny stan sprzyjający realizacji takich wartości jak: ład ,stabilność, rozwój międzynarodowy, bezpieczeństwo i pokój, czyli to co określa się mianem międzynarodowych dóbr publicznych. Dlatego jest ona określana mianem hegemonii spolegliwej/ang. benevolent hegemony/ponieważ taki hegemon ponosi nieporównywalnie większe koszty utrzymania systemu. Takiemu typowi hegemonii przeciwstawia się hegemonię odwołującą się do przymusu.³³Interesujące jest także to, że przedstawiciele teorii neoliberalnego instytucjonalizmu uznają hegemonię mocarstwa jako stan sprzyjający funkcjonowaniu międzynarodowych reżimów ale jednocześnie zauważają ,że w przypadku gdy go zabraknie tę funkcję mogą przejąć reżimy.³⁴

Suwerenność jest instytucją międzynarodową, która ukształtowała się po Traktacie Westfalskim w 1648 roku³⁵. Jako instytucja determinuje status i pozycję międzynarodową państwa (zasada suwerennej równości) oraz reguły postępowania w relacjach między nimi (zasada nieingerencji w sprawy wewnętrzne)³⁶. Przyczyniła się do powstania stosunków międzynarodowych jako praktyki społecznej/ zob.rozdział o historiografii/

³⁰ D. Nedal, D. Nexon, Anarchy. Authority: International Structure, The Balance of Power and Hierarchy, *Journal of Global Security Studies*, 2019, nr 2, s. 169-189.

³¹ Ch. Kindleberger, *The World Depression, 1929-1939*, University of California, Berkeley, 1973, s.28

³² R.Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, New York 1981

³³ M.Webb,S.Krasner, Hegemonic Stability Theory: An Empirical Assessment, *Review of International Studies*, 1989,15,s.183-198.

³⁴ R. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton 1984.

³⁵ D. Croxton, The Peace of Westpfalia of 1648 and the Origins of Sovereignty, *The International History Review*, 1999, nr 3, s. 569-591.

³⁶ S. Krasner, Sovereignty: An Institutional Perspective, *Comparative Political Studies*, 1988, nr 1, s. 66-94.

Prawo międzynarodowe to ważna, jeśli nie najważniejsza instytucja stosunków międzynarodowych. To wręcz ich fundament. Prawo międzynarodowe jako instytucja zaczęła się rozwijać już w czasach starożytnych, a przełomem w tej dziedzinie było opublikowanie w XVII wieku przez Hugo Grocjusza dzieła o prawie narodów. W XIX wieku przyjęto się określenie prawo międzynarodowe³⁷. Znaczenie prawa jako instytucji międzynarodowej wynika z faktu, że jej normy są wiążące dla uczestników stosunków międzynarodowych zgodnie z zasadą „pacta sunt servanda”. Najważniejszym dyskutowanym problemem w badaniach stosunków międzynarodowych jest efektywność prawa międzynarodowego w kontekście przestrzegania jego reguł³⁸.

Przed pierwszą wojną światową i w okresie międzywojennym dominowało przekonanie, że prawo międzynarodowe jako instytucja będzie w stanie przeciwdziałać negatywnym zjawiskom w stosunkach międzynarodowych. Zwolenników takiego poglądu określano mianem idealistów. Zaczęli być krytykowani przez tych, którzy wskazywali na małą efektywność prawno-instytucjonalnych rozwiązań argumentując, że o rozwoju i funkcjonowaniu stosunków międzynarodowych decyduje realny układ sił między państwami. Spór ten określany mianem naukowej debaty realizm – idealizm w okresie międzywojennym ukształtował tożsamość NOSM.

Krytyka prawa międzynarodowego przez realizm sprawiła, że przez wiele lat znaczenie tej instytucji w NOSM było pomijane. Dopiero po zimnej wojnie pojawiły się publikacje, w tym R. Keohane³⁹ i Anne – Marie Slaughter⁴⁰ w których wskazano na potrzebę uwzględnienia roli prawa międzynarodowego w teorii instytucjonalnej i teorii stosunków międzynarodowych w ogóle.

Organizacje międzynarodowe o charakterze międzyrządowym są tworzone przez państwa na podstawie umów międzynarodowych, które określają funkcje i kompetencje oraz nadają im strukturę organizacyjną. Ten proces określa się mianem legalizacji⁴¹.

Znaczenie tej instytucji sprawia, że jest ona przedmiotem licznych badań o czym dowodzi obszerna literatura na ten temat. Ogólnie rzecz biorąc dominują dwa sposoby ujęcia tego problemu:

- Po pierwsze, badanie organizacji międzynarodowej jako instrumentu polityki zagranicznej państwa stosowanego do realizacji określonych celów funkcjonalnych

---

³⁷ M. Lasch, Rzecz o nauce prawa międzynarodowego, Wyd. Ossolińskich i PAN, Wrocław – Warszawa 1986.

³⁸ K. Reustala, A. M. Slaughter, International Law, international relations and compliance, w: W. Carlsnaes, T. Riser, B. Simmons (eds), Handbook of International Relations Sage, London, 2002, s. 538-559.

³⁹ R. Keohane, International Relations and International Law.: Two optics, *Harvard Journal of International Law*, 1997, nr. 2, s. 487-502

A. ⁴⁰Marie Slaughter, International Law and International Theory: A Dual Agenda, *American Journal of International Law*, 1993, nr 2, s. 205-239.

⁴¹K. Abbott, The Concept of Legalization, *International Organization*, 2000, nr. 3 s. 401-419

(bezpieczeństwo, rozwój, prestiż,)⁴²Z analitycznego punktu widzenia organizacja międzynarodowa jest zmienną zależną/to co badamy/

Po drugie, badanie organizacji międzynarodowej jako specyficznego podmiotu dysponującego osobowością prawną, który podejmuje działania we własnym zakresie⁴³, np. inicjatywy w zakresie współpracy z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi⁴⁴.Z tego punktu widzenia jest ona elementem środowiska międzynarodowego dla państwa/zmienna niezależna/

Międzynarodowe organizacje pozarządowe. Zaczęły powstawać już w XIX wieku. Pierwszą taką instytucją było „Międzynarodowe Towarzystwo Pomocy Ofiarom Katastrof Morskich” /ang.International Shipwreck Society/ które powstało w 1842 roku.⁴⁵W ostatnim półwieczu jesteśmy świadkami dynamicznego rozwoju tych organizacji i to tak dalece, że ten trend u progu lat 70 ubiegłego stulecia uogólniono w postaci transnarodowego paradygmatu⁴⁶ który w jakościowo nowy sposób ujmował strukturalne zmiany w stosunkach międzynarodowych. Na przykład John G. Ruggie w artykule na łamach czasopisma „International Organization” udowodnił, że przestrzeń międzynarodowa jest kształtowana w decydującym stopniu przez organizacje pozarządowe.⁴⁷ Po zakończeniu zimnej wojny James Rosenau argumentował, że rola organizacji pozarządowych będzie się systematycznie zwiększać ze względu na liberalizację i deregulację wielu funkcji państwa⁴⁸. Kierując się tymi przesłankami sformułowano koncepcję globalnego społeczeństwa obywatelskiego (ang. global civil society), podstawą którego miały być organizacje pozarządowe⁴⁹.Rola i miejsce organizacji pozarządowych w stosunkach międzynarodowych są przedmiotem debaty naukowej o relacji państwo – organizacje pozarządowe, co przejawia się w sporze między tymi, którzy, stojąc na gruncie państwo -centrycznego paradygmatu, uznają prymat państwa

---

⁴² F.Kratochwil, J. Ruggie, International organization: A state of art on an art of State „*International Organizations*”, 1986,nr.1 s. 229-254; M. Rochester, The rise and fall of international organization as a field of study „*International Organization*” 1986,nr.4 s. 777-813.

⁴³ K. Abbott, D. Snidal, „ Why states acts through formal international organizations, „*Journal of Conflict Resolution*”, 1998, nr.1 s.3-32.

⁴⁴ R. Keohane, L. Martin, Institutional theory. Engagement and delegation, (w:). Progress in international relations theory. Appraising the field, red. C. Elman, M. Elman, MIT Press, Cambridge 2002.

⁴⁵ T.Davies, L’International: The World’s First International Journal and the Possibilities and Limits of International Studies Perspectives ,2020,0,s.1-19

⁴⁶ Transnational relations and world politics, red. R. Keohane, J. Nye, Harvard University Press, Cambridge 1971.

⁴⁷ J. Ruggie, Territoriality and beyond; Problematizing modernity in international relations, „*International Organization*” 1/1993, s. 139-174.

⁴⁸ J. Rosenau, Turbulence in world politics: A theory of change and continuity, Princeton University Press, Princeton 1990, s. II.

⁴⁹ A. Florini, The Third Force. The rise of transnational civil society, Carnegie Endowment for International Peace, Tokio – Washington 2000.

nad pozarządowymi instytucjami⁵⁰, a tymi, którzy odwołując się do „późnowestfalskiej metafory”, utrzymują, że są to dwie równorzędne instytucje⁵¹.

Reżimy międzynarodowe. Nazwa własna tej instytucji międzynarodowej pojawiła się w obiegu naukowym w dekadzie lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku. Oran Young był pierwszym, który zaproponował następującą definicję tej instytucji: „Reżim międzynarodowy to wielostronne porozumienie państw, którego celem jest uregulowanie ich aktywności w danej funkcjonalnej dziedzinie”⁵². Stephen Krasner w monografii poświęconej reżimom międzynarodowym, zdefiniował je następująco: „to zasady, normy, reguły oraz procedury podejmowania decyzji wokół których zbiegają się oczekiwania uczestników związane z ograniczeniem walki o siłę i władzę w stosunkach międzynarodowych”⁵³. Tak zdefiniowanym reżimom przypisywano rolę wspierania współpracy międzynarodowej w funkcjonalnych dziedzinach. Pojawienie się koncepcji reżimu międzynarodowego było, jak piszą amerykańscy badacze, chęcią przewyciężenia ograniczeń we współpracy międzynarodowej, wynikający z przywiązania do realistycznej wizji stosunków międzynarodowych, zdominowanej przez rywalizację z jednej strony, a z drugiej niewielką efektywnością formalnych organizacji międzynarodowych działających w duchu (neo) funkcjonalizmu⁵⁴.

Normy międzynarodowe. W literaturze przedmiotu normy określa się jako reguły zgodnie z którymi państwa powinny działać⁵⁵ lub jako standardy zachowań⁵⁶. Normy to wszelkiego rodzaju nakazy informujące państwa co należy czynić i jakich działań unikać. Stwarzają poczucie komfortu i bezpieczeństwa⁵⁷. Tym co stanowi o ich specyfice jest kryterium powinności (ang. ought) określające sposób zachowania (np. zakaz wojny, przestrzeganie umów międzynarodowych). Wskazuje się, że zinstytucjonalizowane normy, działają jak struktury, które oddziałują na zachowanie państw⁵⁸. Ta opinia kieruje uwagę na relację między normą, a instytucją. Martha Finnemore i Kathryn Sicking wskazują, że norma odnosi się do danego standardu zachowań, podczas gdy instytucja to sposób w jaki poszczególne reguły zachowań są ustrukturyzowane i wzajemnie powiązane w postaci praktyk i reguł⁵⁹. Zatem normy, będąc nieodłączną częścią instytucji międzynarodowych, są

⁵⁰ Zob. m.in.: *Bringing transnational relations back in: Non – state actors. Domestic structure and international institutions*, red. T. Risse – Kappen, Cambridge University Press, Cambridge 1995.

⁵¹ A. Gałganek, „Westfalia jako metoda genezy w nauce o stosunkach międzynarodowych, w: M. Pietraś, K. Marzęda (red), *Późnowestfalski Ład Międzynarodowy*, Wyd. UMCS, Lublin 2008, s. 23-57.

⁵² O. Young, *International Regimes. Problem of Concept Formation*, *World Politics*, 1980, 32, s. 331 .

⁵³ S. Krasner, *International Regimes*, Cornell University Press, Ithaca, 1983, s.3.

⁵⁴ S. Haggard, , B. Simmons, *Theories of International Regimes*, *International Organization*, nr 3, s. 491-492.

⁵⁵ J. Thompson, *Norms in International Relations, A Conceptual Analysis*, *International Journal of Group Tensions*, 1993, 23, s.81.

⁵⁶ R. Axelrod, *An evolutionary approach to norms*, *American Political Science Review*, , 1986, 80, s.1096.

⁵⁷ U. Shannon, *What States Make of them: The Political Psychology of norm violation*, *International Studies Quarterly*, 2000, nr 2, s. 294-295.

⁵⁸ J. Thompson, op. cit, s. 72.

⁵⁹ M. Finnemore, K. Sicking, *International Norms Dynamics and Political change*, *International Organization*, 1998, nr 4, s. 889.

też instytucjami , których geneza, ewolucja i znaczenie jest przedmiotem normatywnego teoretyzowania.

Ład międzynarodowy jest specyficzną instytucją międzynarodową, która w swej istocie opiera się na już istniejących instytucjach międzynarodowych w skali regionalnej czy globalnej⁶⁰. Dlatego ład międzynarodowy definiuje się jako :”konstelację konstytutywnych norm i podstawowych instytucji sprzyjających współpracy i ograniczaniu konfliktów między różnymi wspólnotami politycznymi.”⁶¹ Ład w każdej dziedzinie stosunków międzynarodowych nie wyłączając opiera się na dominującym w danym czasie systemie normatywnym .To dlatego ład międzynarodowy jaki ukształtował się po zimnej wojnie określany jest mianem liberalnego. Ważną rolę w tej dziedzinie odgrywają supermocarstwa które oferują własne koncepcje ładu międzynarodowego tak jak miało to miejsce w przeszłości : „Pax Sinica” w Azji Wschodniej, ”Pax Britanica” ,czy bardziej współcześnie „Pax Americana”

Globalne zarządzanie /ang.global governance/ jest najnowszą formą instytucji międzynarodowej która powstała po zakończeniu zimnej wojny. Jej powstanie uzasadnia się potrzebą koordynacji funkcji już istniejących instytucji w skali globalnej celem zwiększenia efektywności ich działań”⁶²

2. Teoria Instytucji międzynarodowych

Liberalna teoria instytucji międzynarodowych, określana także mianem neoliberalnego instytucjonalizmu jest jedną z trzech teorii głównego nurtu NOSM (obok realizmu i konstruktywizmu). Wywodzi się ona wprost z klasycznego liberalizmu, którego zwolennicy, jak chociażby prezydent USA Woodrow Wilson, przed pierwszą wojną światową krytykowali nacjonalizm ,który ich zdaniem stanowił zachętę dla agresywnych zachowań i imperialistycznej ekspansji i do wojen. Antidotum na te negatywne zjawiska upatrywano w prawie międzynarodowym i organizacjach międzynarodowych. Debata na ten temat przyczyniła się do stworzenia podstaw nowej dyscypliny naukowej – NOSM⁶³.

Do założeń liberalizmu klasycznego nawiązywała teoria funkcjonalizmu sformułowana przez D. D. Mitreny w latach 40 – tych XX wieku, w której dowodzono, że warunkiem zapewnienia pokoju międzynarodowego jest tworzenie uniwersalnych organizacji międzynarodowych⁶⁴. W 1958 roku Ernst Haas opublikował prace w której

⁶⁰ J. March, J. Olsen, The Institutional Dynamics of International Orders, *International Organizations*, 1998, nr 4, s. 943-969.

⁶¹ Ch. Butcher, R. Griffiths, Between Eurocentrism and Babel: A Framework for the Analysis of States ,State Systems and International Orders, *International Studies Quarterly*, 29, 1985, s. 331

⁶² M. Zachara, Global Governance. Ład międzynarodowy po zakończeniu stulecia Ameryki, Wyd. UJ, Kraków 2012.

⁶³ O. Long, B. Schmidt, Imperialism and Internationalism in the Discipline of International Relations, State University of New York Press, 2005.

⁶⁴ D. Mitreny, A Working Peace System: An argument for the – functional Development of International Organization, National Peace Council, London, 1946, tenże, A Working Peace System, Quadrangle Press, Chicago 1966.

zmodyfikował założenia teorii funkcjonalizmu do realiów zapoczątkowanej wtedy integracji zachodnioeuropejskiej⁶⁵. Dlatego określono ją mianem teorii neofunkcjonalnej⁶⁶. W kilkanaście lat później E. Haas w kolejnej publikacji zakwestionował eksplanacyjne walory tej teorii argumentując, że rozwój ówczesnej EWG nie potwierdził empirycznie jej założeń⁶⁷. Był to punkt zwrotny w rozwoju liberalnej teorii stosunków międzynarodowych ponieważ nieodzowne stało się zrewidowanie jej założeń odnośnie do roli organizacji międzynarodowych we współpracy na poziomie globalnym i regionalnym w warunkach rosnącej ich złożoności określanych mianem „kompleksowej współzależności”⁶⁸. Istotnym impulsem dla tych poszukiwań stała się krytyka teorii neorealizmu sformułowanej w pracy Kennetha Waltza z 1979 roku. Teoria ta przypomnijmy opiera się na założeniu, mówiącym że w warunkach anarchii międzynarodowej rozwijanie współpracy międzynarodowej jest utrudnione, ponieważ państwa są przeświadczone, że korzyści z tego tytułu mogłyby wzmocnić drugą stronę w formie większych korzyści relatywnych (ang. relative gains). Dlatego obawa przed spełnieniem takiego scenariusza powstrzymuje państwa przed rozwijaniem współpracy międzynarodowej.

Intelektualną odpowiedzią na neorealizm było sformułowanie teorii instytucjonalnego liberalizmu w dekadzie lat 80 – tych ubiegłego wieku, która opierała się na przeciwstawnym do neorealizmu założeniu zgodnie z którym w stosunkach międzynarodowych jest możliwa współpraca dzięki instytucjom międzynarodowym, które stwarzają gwarancje wszystkim uczestnikom osiągnięcia korzyści (ang. absolute gains/). Pierwszeństwo w sformułowaniu teorii instytucjonalnego liberalizmu przyznaje się Gerardowi Ruggie, który wprowadził do obiegu naukowego nową zdefiniowaną koncepcję liberalizmu określoną mianem „zakorzenionego liberalizmu”. W przeciwieństwie do klasycznej wersji akceptuje ona założenie że interwencjonizm państwa jest niezbędny ze względu na rosnącą współzależność ekonomii i polityki-co potwierdziła praktyka państw Zachodu po II wojnie światowej, które rozwinęły współpracę między sobą na nieznaną przedtem skalę.⁶⁹

Na bazie tak zdefiniowanej klasycznej myśli liberalnej sformułowano teorie neoliberalnego instytucjonalizmu dzięki przyjęciu wywodzących się z teorii realizmu trzech założeń takich jak: a) państwa są najważniejszymi uczestnikami stosunków międzynarodowych, b) badając ich zachowania należy przyjmować, że są one racjonalnymi uczestnikami i kierują się utylityzmem c) państwa nie działają altruistycznie, ponieważ kierują się raczej samointeresownością⁷⁰. W najnowszej publikacji R. Keohane faktyczny

⁶⁵ E. Haas, *The Uniting of Europe: Political, Economic and Social Forces 1950-1957*, Stanford University Press, Stanford 1958.

⁶⁶ P. Schmidtter, *The Three neo – functional hypothesis about International Integration*, *International Organization*, 1969, nr 1, s. 160-182.

⁶⁷ E. Haas, *The Obsolescence of Regional Integration Theory*, University of California, Berkeley 1975.

⁶⁸ R. Keohane, J. Nye, *Complex Interdependence Revisited*, *International Organization*, 1987, nr 4, s.725-753.

⁶⁹ G. Ruggie, *International Regimes. Transactions and Change: Embedded Liberalism in a Postwar Economic Order*, *International Organizations*, 1982, nr 2, s. 379-415.

⁷⁰ R. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton 1984. Idem, *International Institutions: Two Approaches*, *International Studies Quarterly*, 1988, nr 4, s. 379-396.

twórca tej teorii stwierdził wprost, że „Instytucje zależą od siły (potęgi) państwa i zmiany w tej dziedzinie oddziałują na zmiany instytucji”⁷¹. Teoria ta będąc syntezą założeń liberalizmu odnoszących się do współpracy międzynarodowej oraz tych wywodzących się z tradycji realizmu została w literaturze przedmiotu określona przez jednego z przedstawicieli szkoły realizmu jako „neoliberalny instytucjonalizm”⁷²

Pomimo akceptacji niektórych założeń neorealizmu przez neoliberalny instytucjonalizm między zwolennikami obydwu teorii wywiązała się debata określona jako „neo-neo debate”. Jej przedmiotem był problem eksplanacyjnych walorów każdej z tych teorii⁷³. Debata, o której mowa została zapoczątkowana przez Richarda Ashleya, który w 1984 roku opublikował krytyczny artykuł o neorealizmie zarzucając tej teorii fatalistyczne, a nie progresywne ujęcie zmiany w stosunkach międzynarodowych⁷⁴. Z kolei publikacje o neoliberalnym instytucjonalizmie R. Keohane zostały skrytykowane przez J. Mearsheimera, w artykule w czasopiśmie „International Security”, w którym w pełni wyłożył także swoją wizję teorii realizmu zgodnie z którą stabilność i pokój w stosunkach międzynarodowych są funkcją równowagi siły a nie neoliberalnych instytucji. Co się tyczy współpracy to argumentował, że państwa zwracają uwagę nie tylko na maksymalizację własnych korzyści, ale porównują je z analogicznymi uzyskiwanymi przez inne/chodzi o relatywne korzyści/zarówno w sferze ekonomicznej, jak i bezpieczeństwa. To sprawia, że nie są one zainteresowane współpracą która wzmacnia inne państwa. Twierdzenie teorii neoliberalnej, że jest inaczej uznawane za empirycznie nieudowodnione i dlatego napisał że proponuje ona błędne objaśnienie /ang.false promise/.⁷⁵ Do debaty tej włączył się także Kenneth Waltz, który bronił założeń sformułowanej przez siebie teorii, argumentując że zachowała ona w pełni walory poznawcze, również po zakończeniu zimnej wojny⁷⁶. R. Keohane i K. Waltz odnieśli się bezpośrednio do dyskusji w formie listów w których bronili swoich poglądów nawzajem się krytykując. Tak więc R. Keohane utrzymywał, że realizm nie jest w stanie objaśnić stosunków międzynarodowych w XXI wieku i powinien przyjąć ofertę teorii neoliberalnej dla polepszenia jakości swoich badań. K. Waltz ze swej strony odmawiał neoliberalnemu instytucjonalizmowi statusu teorii, twierdząc, że to zwykła analiza instytucji⁷⁷.

W reakcji na krytykę ze strony neorealistów R. Keohane i Lisa Martin zmodyfikowali teorię o liberalnym instytucjonalizmie odwołując się do metodologii Imre Lakatosa. We wspólnej publikacji przyznali krytycznie że w ich teorii są następujące słabe punkty: a) w niewystarczającym stopniu uwzględnia się dystrybucję korzyści między współpracującymi państwami, b) przyjmuje się jednostronne założenie, że państwa to aktorzy unitarni, c) nie

⁷¹ R. Keohane, Twenty Years of Institutional Liberalism, *International Relations*, 2012, nr 2, s.135.

⁷² J. Grieco, Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critics of the Newest Liberal Institutionalism, *“International Organization”*, 1988, nr.3, s.486-487.

⁷³ R. Keohane (ed), *Neorealism and its Critics*, Columbia University Press, New York 1986, R. Baldwin (ed), *Neorealism and Neoliberalism. The Contemponery debate*, Columbia University Press, New York 1993.

⁷⁴ R. Ashley, The Powerty of, Neorealism *International Organizations*, 1984, nr 2, s. 225-286.

⁷⁵ J. Mearshaimer, The False Promise of International Institutions, *International Security*, 1994/1995, nr. 3, s. 5-49.

⁷⁶ K. Waltz, Structural Realism after the Cold War, *International Security*, 2000, nr 1, s. 5-41.

⁷⁷ K. Waltz, Structural Realism after the Cold War, *International Security*, 2000, nr 1, s. 5-41.

docenia się endogeniczny charakter instytucji, to znaczy, w jakim stopniu są one samodzielnymi uczestnikami i oddziałują na państwa.⁷⁸ Zdaniem Anthony Lake teoria ta przyczyniając się do postępu w badaniach stosunków międzynarodowych nie oferuje jeszcze uniwersalnego modelu instytucji, który miałby zastosowanie analityczne w różnych kontekstach czaso – przestrzennych i dziedzinach⁷⁹.

W ostatnich dwóch dekadach debata „neo-neo” straciła na znaczeniu dzięki dwojakiego rodzaju okolicznościom. Po pierwsze, została zdominowana naukowym dyskursem o globalizacji,⁸⁰ a po drugie, do debaty o instytucjach dołączyli przedstawiciele konstruktywizmu, którzy zaproponowali nowe podejście w badaniu instytucji międzynarodowych określane mianem „logiki stosowności” /ang.the logic of appropriateness/ co odpowiada kryteriom normatywnego teoretyzowania.⁸¹

3. Funkcje instytucji międzynarodowych.

Identyfikacja ogółem funkcji instytucji międzynarodowych jest utrudnione, nie tyle ze względu na ich ilość, ale współzależności między nimi. Przykładem wzajemne powiązanie takich instytucji jak wojna, dyplomacja, prawo i organizacje międzynarodowe których każda spełnia własne specyficzne funkcje. Podobnie jest w przypadku ładu międzynarodowego który jest funkcją równowagi siły lub norm prawa międzynarodowego (podstawy prawne ładu międzynarodowego). Dlatego w badaniach tego aspektu dominuje tendencja do identyfikacji funkcji poszczególnych instytucji które nie zawsze są są porównywalne. Tak więc organizacjom międzynarodowym przypisuje się następujące funkcje: regulacyjną, kontrolno – korygującą i operacyjną⁸². Z kolei najważniejszą funkcją instytucji jaką są reżimy międzynarodowe jest wspieranie współpracy międzynarodowej w funkcjonalnych dziedzinach jak kontrola zbrojeń czy ochrona klimatu⁸³. Zupełnie inaczej są definiowane funkcje norm międzynarodowych, które w ostatnich trzech dekadach, dzięki teorii konstruktywizmu, przyjęto traktować jako instytucje międzynarodowe. W bogatej literaturze przedmiotu na ten temat wskazuje się na następujące ich funkcje: konstytutywną (stanowią o czymś), regulacyjną i proceduralną⁸⁴.

Powyższe zestawienia dowodzą, że podejmując próbę identyfikacji funkcji instytucji międzynarodowych w ogóle musimy brać pod uwagę specyfikę każdej z nich, przedmiot i odmienny mechanizm działania. Tak więc, będą one zupełnie inne w przypadku instytucji

⁷⁸ R. Keohane i K. Waltz, Correspondence: The Neorealist and His Critics, *International Security*, 2000/2001, nr. 3, s. 204-205.

⁷⁹ A. Lake, Progress in International Relations. Beyond Paradigm in the Study of Institutions, w: M. Brecher, F. Harvey (eds) *Millennial Reflections on International Studies*, The University of Michigan Press, Ann Harbour, 2002, s.151-152.

⁸⁰ J. Nye, Transnational Relations. Interdependence .and Globalization, w: M. Brecher, F. Harvey/eds/, op.cit. s.165-176

⁸¹ Ch. Brown, op.cit. s.146

⁸² W. Morawiecki, *Funkcje organizacji międzynarodowych*, PWN, Warszawa 1971.

⁸³ Zob. J. Bryła, *Rozwój i znaczenie reżimów międzynarodowych na przykładzie reżimu nieprolifracji broni jądrowej*, Wyd. Scholar, Warszawa 2006; M. Pietraś, *Międzynarodowy reżim zmian klimatu*, Wyd. A. Marszałek, Toruń 2011.

⁸⁴ A. Corfell, J. Davis, How Do International Institutions Matter? The Domestic Impact of International Rules and Norms, *International Studies Quarterly*, 1996, nr 4, s. 451-478.

klasyfikowanych jako „wzór zachowań” i tych, które są synonimem organizacji. Różnice w funkcjach pełnionych przez instytucje dają się zauważyć w poszczególnych dziedzinach stosunków międzynarodowych. Tak więc w sferze stosunków ekonomicznych ocena funkcji danej instytucji wiąże się z pytaniem o to w jakim stopniu sprzyjają one realizacji przez państwa korzyści relatywnych i/lub absolutnych oraz w jaki sposób oddziałują one na ich podział z tytułu współpracy międzynarodowej.⁸⁵ Z kolei w sferze bezpieczeństwa funkcje instytucji polegają na: a) przeciwdziałaniu zagrożeniom bezpieczeństwa, na przykład poprzez odstraszenie, b) ograniczeniu lub eliminacji negatywnych efektów dylematu bezpieczeństwa, c) ułatwianiu procesu desekurytyzacji, tj. rozwiązywaniu problemów bezpieczeństwa (patrz rozdział międzynarodowe studia bezpieczeństwa).

Całościowe ujęcie funkcji instytucji w stosunkach międzynarodowych wymaga naszym zdaniem odejścia od analizy każdej z nich indywidualnie. Z poznawczego punktu widzenia większe korzyści oferuje odwołanie się do kryterium poziomu analizy i rozpoznanie tego problemu z perspektywy subsystemowej, tj. poziomu podmiotów sprawczych /uczestników/ stosunków międzynarodowych oraz perspektywy całego systemu międzynarodowego.

Funkcje instytucji międzynarodowych z punktu widzenia uczestników, w tym przede wszystkim państw, mają związek z ich preferencjami i interesami. W polityce zagranicznej państwa instytucje międzynarodowe pełnią funkcję jako jeden z najważniejszych celów działania (państwo tworzą nowe lub przyłączają się do już istniejących), a także jako instrument działania: wojna, dyplomacja, równowaga siły, prawo międzynarodowe.⁸⁶ Specyfika funkcji instytucji międzynarodowych o czym warto pamiętać przejawia się w tym, że tworzą one środowisko międzynarodowe dla uczestników stosunków międzynarodowych które determinuje ich międzynarodowe zachowania. Tę specyficzną współzależność definiuje się następująco: „Aktorzy tworzą instytucje, aby służyły ich interesom, ale z kolei instytucje te oddziałują na ich zachowanie. Instytucje z jednej strony umożliwiają aktorom osiągnięcie celów, których w innym przypadku nie dałoby się zrealizować, a z drugiej powstrzymują ich przed działaniami, które mogłyby być przez nich podjęte. Instytucje są tworzone z myślą o ukierunkowaniu zachowania w przewidywalny sposób i ten fakt doskonale objaśnia użyteczność danej instytucji. Taka dwoistość funkcji instytucji jest trudna do rozdzielenia ze względu na wzajemne ich przenikanie”⁸⁷. Myśl tę szerzej rozwija R. Keohane odwołując się do wywodzącego się z realizmu założenia zgodnie z którym instytucje opierają się na sile (potędze) a zmiany w tej dziedzinie generują zmiany w instytucjach. Twierdzi on, że dominacja nad instytucjami przez jedną grupę aktorów generuje sprzeciw ze strony tych, którzy takiej przewagi nie posiadają, dlatego w obawie przed niepożądanym wpływem dążą do tego, aby zastąpić innymi lub sprzeciwiają się ich rozszerzeniu⁸⁸. Takie działanie polegające na instrumentalnym wykorzystaniu instytucji określa się mianem

---

⁸⁵ R. Powell, Absolute and Relative Gains in International Relations Theory, *American Political Science Review*, 1991, nr 4, s. 1303-1330.

⁸⁶ E. Haliżak (red), *Badanie polityki zagranicznej państwa*, Wyd. Rambler, Warszawa 2017.

⁸⁷ A. Lake, Beyond Anarchy: The Importance of security institutions, *International Security*, 2001, nr. 1, s. 136.

⁸⁸ R. Keohane, Twenty Years of Institutional Liberalism, *International Relations*, 2012, nr. 2, s. 135.

„instytucjonalnego równoważenia” które jest stosowane jest stosowane przez wielkie mocarstwa jak i państwa mniejsze.⁸⁹.

Zupełnie inaczej przedstawiają się funkcje instytucji międzynarodowych z perspektywy globalnej. Po pierwsze instytucje konstytuują system międzynarodowy tworząc sieć powiązań formalnych i nieformalnych, nadają mu cechy systemowości, dzięki interakcjom opartym na zasadzie wzajemności jako podstawowej regule ich funkcjonowania⁹⁰ (patrz rozdział I. Krzyżanowskiej – Skowronek). Po drugie, instytucje konstytuują też „społeczność międzynarodową” zwłaszcza te które odwołują się do norm oraz kryteriów świadomościowych, socjologicznych i historycznych (patrz rozdział autorstwa K. Chwedczuka – Szulca).

Uwzględniając globalną perspektywę najważniejszą funkcją instytucji międzynarodowych/poza wojną/ polega na łagodzeniu i eliminowaniu negatywnych skutków anarchii międzynarodowej poprzez następujące szczegółowe funkcje;

- a) Instytucje umożliwiają pozyskiwanie informacji o intencjach działania poszczególnych uczestników. Przyczyniają się tym samym do ograniczenia niepewności i zwiększenie przejrzystości w relacjach między nimi.
- b) Instytucje zmniejszają koszty interakcji między uczestnikami, zwiększają zainteresowanie uczestnictwem w nich, ze względu na oczekiwane korzyści.
- c) Instytucje tworzą poczucie prawnego zobowiązania wobec przyjętych norm i postanowień.

Funkcje instytucji międzynarodowych zależą od stanu ich rozwoju. Ten jakościowy aspekt w neoliberalnej teorii jest określany mianem „legalizacji” (ang. legalization). To proces nabywania przez instytucje międzynarodowe następujących cech: a) obligatoryjności, tj. zwiększenia poziomu prawnych zobowiązań, b) szczegółowości i precyzji w określaniu norm regulujących ich kompetencje i zachowania, c) stopnia delegowania uprawnień przez podmioty we wdrażaniu i interpretacji reguł, rozwiązywaniu sporów i/lub tworzeniu nowych reguł⁹¹.

---

⁸⁹ He Kai, Institutional Balancing and International Relations Theory: Economic Interdependence and balance of Power Strategies in Southeast Asia, *European Journal of International Relations*, 2008, nr. 3, s. 489-518.

⁹⁰ R. Keohane, Reciprocity in International Relations, *International Organization*, 1986, nr. 1, s. 1-28.

⁹¹ K. Abbott, R. Keohane, A. Moravcsik, A. M. Slaughter, D. Snidal. The Concept of Legalization, *International Organization*, 2000, nr 3, s. 401.

Z powyższym wiąże się pytanie jak dalece może być zaawansowany proces „legalizacji” instytucji międzynarodowych? Zwolennicy klasycznego liberalizmu naiwnie przyjmowali, że jest możliwe stworzenie uniwersalnej organizacji międzynarodowej o quasi kompetencjach rządu światowego, który umożliwiłby przewyższenie ogółu negatywnych skutków anarchii międzynarodowej. To założenie zostało odrzucone w teorii neoliberalnego instytucjonalizmu, w którym akceptuje się tezę realizmu o prymacie interesów państwa-co ma swoje konsekwencje w ocenie funkcji instytucji międzynarodowych ,które w ostatecznej instancji zależą od stopnia ich instrumentalnego wykorzystania przez państwa właśnie .A.Lake podkreśla, że najważniejsze instytucje międzynarodowe są tworzone przez suwerenne państwa a uczestnictwo w nich opiera się na zasadzie suwerennej równości przez co ich struktury wewnętrzne są zdecentralizowane w porównaniu do hierarchicznych instytucji wewnątrz państw.⁹²

Taka strukturalna cecha instytucji międzynarodowych nie pozostaje bez wpływu na efektywność realizowanych przez nie funkcji w wymiarze globalnym. Mając na uwadze to, że instytucje międzynarodową instrumentem działania państw, sprawia że nie sposób przewyższyć całkowicie anarchię w systemie międzynarodowym, co potwierdza tezę realistów, że współpraca międzynarodowa realizowana za pomocą instytucji ma nie tylko swoje ograniczenia ale jest wręcz instrumentem rywalizacji. Na tę specyficzną i do pewnego stopnia destabilizującą funkcję instytucji wskazują także neoliberalowi którzy twierdzą że multilateralizm jako forma współpracy więcej niż dwóch państw ma w swej istocie kontestatorski charakter (ang. contested multilateralism),ponieważ jest wykorzystywany przez państwa do tego, aby zastępować i zmieniać zgodnie z ich interesami już istniejące multilateralne instytucje⁹³. Inni badacze formułują jeszcze daleko bardziej idące wnioski o negatywnych funkcjach instytucji międzynarodowych twierdząc, że wzmacniają hierarchię w stosunkach międzynarodowych, rozumianą jako system zorganizowanych pionowych zależności i podporządkowań uczestników⁹⁴. Kwestie te podejmuje teoria zależności i systemu światowego⁹⁵.

Wielość instytucji międzynarodowych w różnych funkcjonalnych dziedzinach stosunków międzynarodowych jest dowodem postępu w przewyższeniu anarchii międzynarodowej ale z drugiej strony wiele z nich duplikuje te funkcje nie mówiąc już o tym że większość z nich będąc instrumentem realizacji egoistycznych interesów państw nie przyczynia się znacząco do jej ograniczenia .Taka konkluzja odnosi się do poziomu globalnego gdyż na poziomie regionalnym jak wykazuje dotychczasowe doświadczenie instytucje międzynarodowe wykazały nadzwyczajną efektywność działania.(patrz rozdziały części VI).

Podsumowanie

⁹² A. Lake, Progress in International Relations, Beyond Paradigms in the Study of Institutions, w: M. Brecher, F. Harvey (eds), op. cit, s. 153.

⁹³ J. Morse, R. Keohane, Contested Multilateralism, *Review of International Organization*, 2014, 9, s. 385-412.

⁹⁴ J. Bially, A. Zarakol, Hierarchies in World Politics, *International Organization*, 2016, 70, s. 623-654.

⁹⁵ A. Gałganek, Historia stosunków międzynarodowych. Nierówny i połączony rozwój. T. 1, Idee, Wyd. Elipsa, Warszawa 2013, s.510-528, 594-627.

Instytucje międzynarodowe przesadzają o rozwoju i funkcjonowaniu stosunków międzynarodowych nadając im cechy systemowości i odrębności jako dziedzinie stosunków społecznych.

Instytucje międzynarodowe tworzą przedmiot badania identyfikowany na podstawie właściwych cech strukturalnych. Jest on przedmiotem badania teorii głównego nurtu NoSM wśród których wiodącą rolę odgrywa teoria neoliberalnego instytucjonalizmu którą stworzono z myślą o prowadzeniu wyspecjalizowanych badań instytucji międzynarodowych. Jej walory poznawcze są funkcją przyjętych założeń odnośnie do ontologii i epistemologii sformułowanych w duchu racjonalistycznej i pozytywistycznej metodologii.⁹⁶

Badanie instytucji międzynarodowych jest ukierunkowane na objaśnienie lub zrozumienie następujących aspektów.

Po pierwsze, genezy instytucji, co wiąże się z faktem, że historia niektórych z nich sięga kilku tysięcy lat. W związku z tym poznanie czasu i sekwencyjności w ich ewolucji ma kluczowe znaczenie w identyfikacji specyfiki motywów ich tworzenia. Ten rodzaj badania określa się mianem „historycznego instytucjonalizmu”⁹⁷.

Po drugie, struktury instytucji. Instrumentem badawczym wykorzystywanym w celu jest model analityczny, model „podmiot – struktura”, wprowadzony do NoSM przez Aleksandra Wendta⁹⁸. Opiera się on na założeniu ontologicznej równości „podmiotu” i „Struktury”. Umożliwia on badanie relacji państwo (podmiot), a instytucją której jest członkiem, a które jest zewnętrzną strukturą (środowiskiem międzynarodowym)⁹⁹.

Po trzecie, funkcji instytucji międzynarodowych, co polega na ich operacjonalizacji jako zmiennych zależnych, niezależnych i interweniujących, co umożliwia formułowanie praw przyczynowych zachodzących między nimi¹⁰⁰. W takim modelu analizy, współpracę międzynarodową, bezpieczeństwo, pokój, rozwój międzynarodowy definiujemy jako zmienne zależne (to co badamy), a instytucje jako zmienne niezależne (to co oddziałuje). Możliwe jest również ujęcie instytucji jako zmiennej zależnej z jednej strony a z drugiej wyselekcjonowanie zmiennych niezależnych takich jak: interesy uczestników i ich potęga, cechy środowiska międzynarodowego i zbadanie jak one oddziałują na genezę, strukturę i funkcje instytucji międzynarodowych.

---

⁹⁶ J. Richards, Toward Positive Theory of International Institutions, *International Organization*, 1991, nr 4, s. 1-37

⁹⁷ D. Floretos, Historical Institutionalism in International Relations, *International Organization*, 2011, nr 2, s. 367-399.

⁹⁸ A. Wendt, The Agent – Structure problem in International Relations Theory, *International Organization*, 1987, nr 2, s. 335-370.

⁹⁹ R. Clark, Agents and Structures: Two Views of Preferences, Two Views of Institutions, *International Studies Quarterly*, 1998, 42, s. 245-270; L. Botcheva, L. Martin, Institutional Effects on State Behaviour. Convergence and Divergence, *International Studies Quarterly*, 2001, 45, s. 1-26.

¹⁰⁰ O. Young, Are Institutions Intervening Variable or Basic Casual Forces?. Casual clusters versus Casual Chains in International Society, w: M. Brecher, F. Harvey/eds/, op.cit, s.176-209